

AVALIKU ARVAMUSE UURING INIMÕIGUSTEST EESTIS

Küsitlus 15 - 74 a. elanikkonna seas

Turu-uuringute AS

August/September 2016

Pärnu mnt 102, 11312
Tallinn
Tel 585 29 700
post@туру-uuringute.ee
www.turu-uuringute.eu

Turu-uuringute AS

KOKKUVÕTE ELANIKKONNA UURINGUST

Inimõiguste Instituudi uuring inimõigustest Eestis, mis viidi läbi aastal 2016, on oma sisult ja ülesehituselt suures osas sarnane varem, aastal 2012 korraldatud uuringuga. See võimaldas lisaks uuringu enda sünkroonsele analüüsile võrrelda seda varasema olukorraga ning analüüsida ilmnevaid trende. Uuring hõlmas kogu Eesti elanikkonda ning võimaldas mitmete tunnuste kaudu (vanus, rahvus, suhtluskeel, elukoht, haridus, sissetuleku suurus jt) iseloomustada eri elanikerühmade teadmisi, hoiakuid ning käitumist ja kogemusi inimõiguste valdkonnas üldiselt.

1 Teadmised inimõigustest

Uuringust ilmselg, et võrreldes 2012. aastal läbiviidud samaväärse uuringuga on tulemused valdavalt samad - arusaamine sellest, mis on või mida tähendavad inimõigused on jätkuvalt madalam, kui ta olla võiks. Tulemused kinnitavad, et vastav teema pole sellele vastajatele oluline ning nende jaoks siin olulisi inimõigusriiveid ei esine.

Võrdse sagedusega osatakse välja tuua mõistele kolme selgitust: vabadus, inimeste õigused väga üldiselt ja õigus elule. Teema on siiski paljudele jätkuvalt võõras - inimõiguste täpsemat sisu oskab välja tuua küllalt vähene osa vastajatest ning ligi pool - 49% elanikest ei oska inimõiguste termini selgitamiseks midagi vastata, ilmselt ei seostu neil terminiga „inimõigused“ otseselt midagi. Juba eelmisel korral (2012) oli vastamata jätnute osakaal suur - 30%, nüüd aga on see veelgi tõusnud. Siit järeldub ka, et vastav teema pole sellele respondentrühmale oluline ning nende jaoks siin olulisi inimõigusriiveid ei esine.

Kõige enam oli vastamata jätnute seas ka sel aastal üle 60-aastasi inimesi, kes veel Nõukogude perioodil koolis õppisid, kui inimõiguste teemat kooli õppekavas polnud. Ka venekeelsete vastajate (ning muu kui eesti suhtluskeelega elanike) seas oli oluliselt sagedamini neid, kes ei osanud küsimusele midagi vastata - 56% venekeelsete elanike vs. 46% eestlastest. See on arusaadav, sest väljaspool eestikeelset suhtlusruumi räägitakse inimõigustest vähe ning ka siis moonutatult, propagandistlikus kontekstis.

Vastajate endi hinnang oma inimõiguste alasele pädevusele on küllaltki objektiivne ning kooskõlas vastajate teiste, nappi asjatundmist näitavate vastustega teadmisi nõudvatele küsimustele. Tulemusest selgub, et end peab üldiselt või hästi informeerituks 46%, samas kui 49% ei ole teemaga eriti või üldse mitte kursis ning 5% ei oska vastata. Eestlaste ja eesti suhtluskeelega vastajatega võrreldes on hindavad venekeelsed vastakad oma teadmisi selles valdkonnas madalamalt. Regioonidest saab välja tuua Ida-Virumaa, kus oma inimõigusteadmisi peab kehvaks või ei oska neist midagi arvata üle 60% vastajatest. Ka vanuserühmades on olulisi erinevusi, kõige vähem on teemaga kursis vanim vanuserühm - 40%. Tulemus võrreldes eelmise uuringuga muutunud ei ole.

Hoolimata ülinapist teadmiste tasemest peab enamus vastanutest info hulka inimõiguste teemal piisavaks või pigem piisavaks – 62%. 24% leiab, et infot on vähe, sh 6% hinnangul on seda väga vähe. 15% on inimesi, keda teema ei huvita või kes ei oska küsimusele vastata. Võrreldes eelmise uuringuga selles osas midagi muutunud ei ole. Olukorras, kus ei orienteeruta küsimuses, mis on inimõigused, ei saa pidada vastust, et 62% peab piisavaks või pigem piisavaks tegelikku olukorda kajastavaks. Ilmselt ei kajasta antud vastus mitte piisavaid teadmisi, vaid inimõigusprobleemi ebaolulisust vastaja jaoks, mistõttu on ta ka praeguse olukorraga piisavalt rahul ega soovi hoolimata teadmiste puudusest neid suurendada.

Teavet inimõiguste kohta saadakse mitmest eri allikast. Sarnaselt eelmisele uuringule on elanikele peamiseks infoallikaks olnud meedia – 64%, mis on eesti ja muu suhtluskeelega vastajate puhul nii konkreetsete kanalite poolest kui ka oma sisult kardinaalselt erinev. Järgnevad internet (41%) ning kool ja ülikool (35%).

Eestlaste ja venekeelsete vastajate peamiseks infoallikaks on mõlema vastajarühma puhul meedia. Suuri erinevusi olulisemate infoallikate pingereas ei ole. Silma paistab, et koolist saavad venekeelsed elanikud inimõiguste kohta märgatavalt vähem infot kui eestlased – vastavalt 25% ja 40%, mis on oluliseks kontrollimist vajavaks signaaliks ning edaspidiseks parendamist nõudvaks murekohaks. Lisaks on venekeelne elanikkond vähem infot saanud ka internetist. Eestlastest sagedamini hangivad nad seevastu infot sõpradelt ja perekonnalt (32% vs 27%).

Venekeelsele elanikule on televisioon eestlastega võrreldes vähemolulisem – neist ootab sealt lisainfot inimõigustest 19%. Sagedamini eelistavad selle vastajagrupi esindajad saada infot internetist (40%) ning lisaks eelistab osa voldikuid postkastis – 15%.

Positiivsena selgus, et võrreldes eelmise uuringuga on suurenenud interneti ning kooli ja ülikooli osa inimõiguste alase infoallikana. Kahes noorimas vanuserühmas (15-29a. ja 20-29a) märkis infoallikana kooli või ülikooli 68-72%, ning töötavatest üliõpilastest 94%. Siit järeldub, et praeguses koolis ja ülikoolis on inimõiguste teema käsitlemine märksa parem, kui see oli varasematel aegadel. Vanuserühma 50-59a. esindajatest tervelt 29% eelistab infoallikana ajalehti, kuid tähtsad on neile siiski ka televisioon (30%) ja internet (27%).

Kui eelmise uuringu (2012) ajal eelistati infot inimõiguste kohta saada eelkõige televisioonist, siis nüüd osutus eelistatud kanaliks internet (sh venekeelne internet), millele järgnevad televisioon ja ajalehed.

Inimõiguslast pädevust määratleti ka eri õiguste ja vabaduste teadmise kaudu. Esimeses sellealases küsimuses pidid vastajad ise õigusi meenutama, sama funktsiooniga teises küsimuses oli antud loetelu, milles oli ka üks inimõiguste hulka sobimatu väide. Eri tunnusrühmade puhul esines esimese vastava küsimuse vastustes olulisi erinevusi. Inimõiguste kontekstis meenus eestlastele venekeelsetele vastajatele sagedamini sõnavabadus ja õigus elule. Venekeelne elanik peavad eestlastest mõnevõrra olulisemaks õigust tööle, sotsiaalkindlustatusele ja lisaks sarnaselt eelmisele uuringule ka õigust isikuandmete kaitstusele. Positiivse asjaoluna võib ära märkida, et eestlaste ja venekeelsete elanike erinevused toodud küsimuste puhul ei ole märkimisväärsed. Ilmselt on eestlaste ja

venekeelsete vastajate arusaamad sisuliselt küllaltki sarnased, kui poliitilise ja keelise taustaga teemad kõrvale jätta.

Sarnaselt eelmisele uuringule tähtsustavad erinevad vanuserühmad ka nüüd erinevaid õigusi: nooremad vanuserühmad, kes on hariduse omandanud juba taastatud Eesti Vabariigi ajal, teavad inimõigustest oluliselt rohkem keskmisest vastajast. See-eest pensionärid, kes koolis käisid Nõukogude perioodil, on jätnud kas vastamata või vastanud midagi, mis inimõigustega seostub vaid kaudselt või kitsalt. Selgus, et noorimad vastajad teavad sagedamini nimetada õigust haridusele ja sõnavabadust, mida käsitletakse ka õppekavas. Vanuserühm 20-29a. toob teistest sagedamini esile vabadust ja põhiõigusi (põhiseadust). Keskmisest vähemoluline on noortele õigus sotsiaalkindlustusele/ puhkusele/ pensionile. Viimased teemad (lisades ka tasuta arstiabi) on jällegi väga olulised vanimale vanuserühmale. Vanem vanuserühm omakorda tähtsustab keskmisest vähem naiste ja meeste võrdseid õigusi, isikuandmete kaitset, õigust haridusele ning eraelu puutumatust. Kõrgharidusega inimesed nimetavad teistest sagedamini kõiki erinevaid inimõiguste teemasid ning vastamata jätnud on nende seas keskmisest vähem – 32% sellal, kui põhiharidusega vastajatest jättis vastamata tervelt 62%. Seega sõltuvad teadmised inimõigustest ennekõike omandatud haridustasemest: üldharidussüsteemis käsitletakse neid konkreetselt gümnaasiumi õppekavas. Ka siin võib märkida, et olulist muutust võrreldes eelmise uuringuga antud teema puhul toimunud ei ole.

Teise küsimuse puhul, kus oli etteantud inimõiguste loetelu, oli kõige paremini tuntud inimõiguseks jätkuvalt õigus elule – 92%. Väga hästi teatakse ka õigust tööle (83%) ja haridusele 82% ning õigust võrdsusele seaduse ees 86%. Samas on inimõiguste mõiste puuduliku teadmise tõttu infomüra vastustes suur, nt 49% vastanutest arvab, et inimõiguseks on õigus riigi poolt tagatud keskmisele sissetulekule. Tegelikult ei pea riik tagama inimestele keskmist sissetulekut, mistõttu seda ei saa käsitleda inimõigusena. Taoline tulemus näitab taas, et inimõigusi ei osata päriselt defineerida.

Esmakordselt uuriti ka inimeste suhtumist võimalusse, et terroriohu ärahoidmiseks oleks vaja piirata mõningaid inimõigusi. Sisuliselt uuriti inimõigusriive mõningaid vorme, mis konkreetsetele kriteeriumidele vastamisel on lubatud, seega kontrollis vastav küsimus samuti vastajate kompetentsust inimõigusvaldkonnas. 57% elanikest oli oma õiguste mõningase piiramisega nõus ning 25% oli selle vastu. Eestlased nõustusid õiguste piiramisega sagedamini kui venekeelsed vastajad ning kõige sagedamini ollakse nõus liikumisvabaduse ja koosolekuvabaduse piiramisega.

Kokkuvõttes võib öelda, et enamasti liigitavad inimesed inimõiguste rikkumise alla teemasid, mis sinna ei peaks kuuluma, põhjuseks puudulikud teadmised vastavas valdkonnas. Vaid vähene osa väljatoodud probleemidest on tõesti seotud inimõiguste või põhiõiguste temaatikaga. Kaks esiletulnud probleemi on ebavõrdsus töökohtadel ja madal elatustase, millega seoses häirib elanikke sotsiaalse ebavõrdsuse esiletõus.

2 Inimõigused Eestis

Inimõiguste austamise ja järgimise osas on Eesti elanikud eri meelt: 68% leiab, et meie riigis on inimõigustega kõik korras, samas 14% arvab, et see nii ei ole. Eelmisel korral (2012) oli tulemus vastavalt 54% ja 29%, seega on olukord vastajate arvates oluliselt paranenud.

Nooremad vanuserühmad hindavad inimõiguste olukorda positiivsemalt kui vanemad rühmad. Kõige positiivsemalt hindab inimõiguste olukorda seekord vanuserühm 20-39a., eelmisel korral oli selleks rühm 15-19a.

Silma torkab, et märksa paranenud on just vanemate inimeste arvamus – kui eelmisel korral arvas 31% vanuserühmast 60-74a., et inimõigusi rikutakse, siis nüüd arvab nii vaid 14% üle 60-aastastest.

Suuresti erineb eestlaste ja venekeelsete vastajate arvamus: nii arvab 74% eestlastest, et inimõigustega on kõik korras ning 12% leiab, et neid rikutakse. Venekeelsetest vastajatest 54% leiab, et probleeme ei ole, kuid 18% arvab, et neid esineb. Eelmisel korral oli vastav tulemus 45% vs.36% seega on just venekeelse elanikkonna tulemus seekord märgatavalt paranenud.

Paljudele venekeelsetele elanikele siiski on teema võõras või ebamugav – 28% neist on jätnud küsimusele vastamata. Kõrgharidusega inimestest on 79% veendumusel, et Eestis inimõigustega probleemi ei ole, alg- või põhiharidusega vastajatest arvab sama 57% ja 27% jätab küsimusele vastamata.

Hinnang inimõigustest kinnipidamisele sõltub ka vastaja sissetulekust. Kuni 400-eurose kuusissetulekuga vastajad arvavad keskmisest sagedamini, et Eestis rikutakse inimõigusi. Sarnane tulemus ilmnes ka eelmises uuringus. Ilmselt annab see vastus tunnistust teatud rahulolematusest elukvaliteediga.

Vaadeldes Eesti erinevaid piirkondi, on näha, et kõige vastakamaid arvamusi inimõiguste küsimuses omavad Ida-Virumaa elanikud (joonis 3a). Neist 47% leiab, et inimõigusi austatakse ning 23% vastajaid näeb siin probleeme. Silma paistab, et võrreldes eelmise uuringuga on selles piirkonnas olukord siiski tuntavalt paranenud – tollal oli mõlema seisukoha pooldajaid võrdselt 37%.

Selgub ka, et vastajaist, kes ei kasuta internetti, on inimõiguste suhtes positiivselt meelestatud keskmisest vähem (63%) inimesi ja keskmisest märksa sagedamini ei oska nad üldse seisukohta võtta. Eelmise uuringu ajal erinesid vastused ka vastaja kodakondsusest lähtuvalt, sel korral selles osas erisust keskmisest tulemustest ei ilmnenu.

Seega inimese hinnangut inimõigustest kinnipidamisele mõjutab oluliselt tema igapäevane suhtluskeel ning sellega korreleeruv rahvus, haridustase (mis võib olla seotud eesti keele oskusega) ja sissetulek ning mõningal määral ka elukoht (suuresti vene keelt kõneleval Ida-Virumaal leidis ligi veerand (23%) vastanutest, et Eestis inimõigustest kinni ei peeta, samas positiivsel arvamusel oli alla poole (47%). Selle põhjal võib üldistada, et põhiliseks erinevuste tekitajaks on eesti keele oskus (suhtluskeelena ja omandatud teise keelena kõrghariduse puhul) ning eestikeelses kogukonnas ning meedia- ja inforuumis toimimine.

Võrreldes eelmise uuringuga on olukord märgatavalt paranenud – viimati arvas 29% elanikest, et Eestis rikutakse inimõigusi.

Järgnevas küsimuses, kus täpsustati, milliseid inimõigusi siis Eestis rikutakse, toodi vastustes kõige sagedamini inimõiguste rikkumisena välja sotsiaalmajandusliku olukorra ja madala elatustasemega seonduvat ning lisaks ka mittekodanike kodakondsuse teemat – vastavalt 14% ja 12% vastanute poolt. Järgnesid rahulolematuse emakeelse hariduse puudumise ja muukeelse info puuduse üle ning muukeelse elanikkonna tööl diskrimineerimise teema. Tegelikult ei ole need teemad otseselt seotud inimõiguste ega nende rikkumisega.

Eestlaste ja venekeelsete vastajate arvamused osutusid sarnaselt eelmisele uuringule oluliselt erinevateks. Nii on eestlased kõige sagedamini välja toonud madala elatustasemega seonduvaid probleeme (17%), seejärel riigipoolsete kohustuste täitmatajätmist (7%) ning soolist ja vanuselist ebavõrdsust (6%).

Venekeelsed vastajad toovad jätkuvalt välja peamiselt kodakondsuse probleemi (29%) ning muulaste keelelist diskrimineerimist, kuna muus keeles ei saa haridust omandada ega kasutada seda asjaajamiseks (15%). Võimalik, et siin mõjutab hinnangut Venemaa poolt levitatav väärarusaam, nagu oleks selle rühma liikmetel õigus saada Eesti kodakondsus ilma vastavatele nõuetele vastamata (väidetavalt on Eesti riik nendelt kodakondsuse „ära võtnud“), samuti isiklik suutmatuse vähese keeleoskuse tõttu Eesti kodakondsust saada.

Toodud teemasid peetakse ekslikult inimõiguste rikkumiseks ning tulemus on sarnane eelmisele uuringule.

Kokkuvõttes võib inimeste poolt esile toodud probleemidest vaid ligikaudu viiendikku liigitada inimõiguste teemade alla. Ülejäänud vastused ei ole otseselt seotud inimõiguste teemaga.

Uuringust selgus, et lisaks etteheidetele riigipoolse ebavõrdsuse või kohustuste mittetäitmise osas tõi osa vastajatest välja ka inimeste omavaheliste suhetega seonduvat. Näiteks rassilist ja vanuselist diskrimineerimist või halvustamist tuleb mõnikord ette inimeste omavahelisel suhtlemisel ja olmesituatsioonides ning lisaks ka internetikommentaariumis. Sama kehtib ka rahvuspõhise halvustamise või tõrjumise puhul. Antud juhul pole aruandes vahet tehtud riigipoolsel ja inimeste omavahelisel ebavõrdsel kohtlemisel ning vastused puudutavad nii ühte kui teist valdkonda.

6% elanike arvates on Eestis rikutud kas tema enda või tema tuttava inimõigusi. Võrreldes eelmise uuringuga (13%) on vastav rühm vähenenud, seega on ühiskond liikunud suurema terviklikkuse ja harmoonia poole. Ülekaalukalt ei eristunud selgitustes sarnaselt eelmisele uuringule ükski vastus, välja toodi väga erinevaid teemasid, kuid kõige sagedamini märgiti madalat elatustaset ja kodakondsuse probleemi (mis küll inimõiguste alla ei liigitu) vastavalt 18 ja 16 mainimisega. Eelmise uuringu ajal osutusid siin enammainitud juhusteks võrdse tulemusega diskrimineerimine töökohtadel ja samuti muulaste kodakondsuse küsimus.

Aidatud vormis küsimuse puhul leiti kõige sagedamini (31% vastanutest), et probleeme on sotsiaalse võrdsuse tagamisega. Teisele kohale reastus rassiline, rahvuslik ja keeleline võrddõigluslikkus ning kolmandale puuetega inimeste õigused. Sotsiaalse võrdsuse tagamine ei

ole siiski otseselt inimõigus, mistõttu ka selles kontekstis 31% peab inimõigusteks seda, mis ei ole inimõigused. Võrreldes eelmise uuringuga tulemus muutunud ei ole.

Taoline tulemus näitab, et levinud on rahvajutu tasemel arvamus, et Eestis vist inimõigusi rikutakse, kuigi konkreetset kogemust sellega seoses paljudel nimetada ei ole.

Vastajaid, kelle hinnangul nende või tuttava inimõigusi on rikutud, on venekeelseid vastajaid seas sagedamini - 53% (eestlastest 35%). Erinevad ka eestlaste ja teiste vastajate poolt toodud küsimusele antud hinnangud. Nii toovad eestlased sagedamini problemaatiliseks välja sotsiaalset võrdsust, puuetega inimeste, vanuselist, soolist ja rassilist/rahvuspõhist/keelelist ebavõrdsust. Venekeelsed vastajad toovad aga ka siin kõige sagedamini välja rahvuslikku/keelelist võrdsust (32%), järgneb sotsiaalne võrdsus (29%) ja vabad valimised (17%), mille all mõeldakse tihti seda, et kodakondsuseta isikutel pole võimalik riigikogu valimistel osaleda. Inimõigusküsimusena saaks viimasest loetelust käsitleda vaid sotsiaalse võrdsuse küsimusi.

Võrreldes eelmise uuringuga on eestlastel vähenenud sotsiaalse võrdsuse, puuetega inimeste õiguste, vanuselise võrdõiguslikkuse ja laste õiguste probleemsetena esiletõusmine. Oluliselt suurenenud on aga vastajate osakaal, kes mingeid probleeme ei näe või ei oska öelda.

Venekeelsetel vastajatel on vähenenud rassiliste ja rahvuslike ning laste õiguste alaste probleemide nimetamine. Suurenenud on ka vastamata jätnute osakaal.

Venekeelsetel vastajatel poolt siin nimetatud teemasid jälgitakse lisaks Eesti inimõiguste organisatsioonidele ka rahvusvaheliste organisatsioonide poolt pidevalt ning süstemaatilisi inimõiguste rikkumisi tuvastatud ei ole.

Abi saamiseks pöörduks suurem osa elanikest inimõiguste rikkumise kahtluse korral Eesti kohtute poole – kokku 60%. Järgnevad juristid ja õiguskantsler ning ka see tulemus võrreldes eelmise uuringuga (2012) muutunud ei ole. Samas on rahvuslikul ja suhtluskeele alusel olulisi erinevusi, millest tuleks mainida venekeelsete vastajate vähest teadmist õiguskantsleri institutsioonist ning nende ekslikku arusaama Euroopa Inimõiguste Kohtust, kuhu tahetakse kohe pöörduda, kuigi see on võimalik alles pärast Eesti kohtusüsteemi läbimist.

Uuring tõdeb, et üle poolte Eesti elanikest ei ole inimõiguste temaatikaga kursis. Lisaks teadmiste puudumisele vastavas valdkonnas annab see tunnistust, et vastava valdkonna probleemidega ei ole tulnud inimestel endil tegelda, mis ühest küljest näitab probleemide tagasihoidlikku esinemist ning sellega seotud vähest huvi kogu temaatika vastu. Kokkuvõtlikult võib järeldada, et inimõigusprobleemid ei ole enamike Eesti elanike jaoks olulised ning igapäevaselt nende peale ei mõelda.